

Islam ja kristinusko Afrikassa

Kristinuskon varhaisin vaihe ja vakiintuminen Afrikassa

Kristinusko levisi Afrikkaan jo kristinuskon ensimmäisinä vuosisatoina. Kristinuskon kannalta varhaisimpia alueita Afrikassa olivat Egypti ja tuolloinen Etiopian alue, johon kuului noin puolet nykyisestä Sudanin alueesta. Apostolien teoissa (Apt. 8: 26–39) mainitun etiopialaisen Kandaken hoviherran pyhiinvaellusmatka Jerusalemiin ja hänen paluumatkaansa liittynyt kohtaaminen evankelista Filippuksen kanssa on tärkeä todiste kristinuskon varhaisesta kosketuksesta kristinuskoon. Afrikkalainen (etiopialainen) virkamies saa palatessaan rukousmatkaltaan Jerusalemissa yllättäen vastaanottaa kasteen. Meillä ei ole kirjallista tietoa siitä, miten tämä tiedettävästi ensimmäinen afrikkalainen kristitty toimi ja piti esillä kristinuskoa kotimaassaan Etiopiassa, mutta voimme olettaa hänen kertoneen innostuneena matkastaan, sen yllättävästä käänteestä tiellä Jerusalemissa Gassaan. Tähän viittaa osaltaan se, että Etiopiaan vakiintui Egyptin lisäksi ainoa kristinuskon merkittävä keskus Afrikassa ennen löytöretkiä. Kun islam teki voimakkaan ekspansion 600-luvulla Afrikkaan, tiedetään kristinuskolla olleen jo vakiintunut asemansa nimenomaan em. alueilla Egyptissä ja Etiopiassa. Oli syntynyt teologisesti merkittäviä kristillisiä keskuksia, joista kuuluisin on Aleksandria.

Islamin ekspansiivisen vyörytyksen vuoksi kristinusko (kristillinen kirkko, kristityt) joutui käymään monin paikoin selviytymistaisteluaan. Tätä ajanjaksoa kesti 600-luvulta aina 1400-luvun lopulle saakka.

Kristinuskosta tuli koko maanosan uskonto varsinaisesti vasta myöhemmän löytöretkien, kaupparetkien ja tutkimusmatkojen myötä syntyneen lähetystoiminnan tuloksena uudella ajalla 1400-luvulta lähtien. Maailmanlähetyksessä alkoi voimakas aika 1500-luvulla jesuiittaveljistön toiminnan kautta. Jesuiitat saivat kokea monin paikoin paljon vastustusta, myös Afrikassa. Roomalais-katolisen lähetystyön kannalta voidaan pitää erityisesti ajanjaksoa 1480-1750. Protestanttinen lähetystyö alkoi 1700-luvulla ja jatkui voimakkaana 1800-luvun lopulle, jolloin alkoi puolestaan prosessi kolonialismista kohti itsenäisten afrikkalaisten kirkkojen aikaa (post-kolonialistinen vaihe). Vaikka Afrikassa on tänään hyvinkin voimakkaita itsenäisiä kirkkoja, tietyssä mielessä itsenäistymisprosessin voidaan katsoa edelleen jatkuvan. Maailmanlähetyksen kannalta Afrikan kirkot ovat jo nyt tärkeässä roolissa, mutta siellä vielä huomattavasti enemmän käyttämätöntä potentiaalia, jonka soisi mahdollisimman pian tulevan liberalismiin ja sekularismiin tukehtumaisillaan olevan läntisen kristikunnan avuksi.

Kristillisen lähetystyön seurauksena ja hedelmänä syntyi Afrikkaan paitsi kirkkoja ja seurakuntia, myös koululaitos sekä sairaanhoidollinen muikin sosiaalisen

avun verkosto. Kristinuskon leviämisen kannalta erityisinä vaikeuksina koettiin afrikkalaisten tiukka pitäytyminen pakanallisiin perinteisiin ja moniavioisuuteen ja toisaalta myös kristinuskon epäonnistunut jalkautuminen afrikkalaiseen kontekstiin ja paikallisten epäkohtien (esim. orjuus) liian hidas kitkeytyminen pois. Oma ongelmansa lähetystyön historiassa on ollut myös motiivipuhtauden ongelma (kolonialismin rasite).

Kristinuskoko itsessään on luonteeltaan selkeästi eksklusiivinen (soteriologia), joten mitä erilaisimpiin uskonnollisiin virityksiin tottuneille afrikkalaisille oli varsin luonnollista yrittää omaa afrikkalaisempaa ja ”menestyksellisempää” ratkaisuaan eli sekoitususkonnollisuutta. Tämän seurauksena Afrikkaan on syntynyt erittäin monia opillisesti hyvinkin hämääviä uskonnollisia liikkeitä, jotka ovat saaneet enemmän tai vähemmän vaikutteita kristinuskosta. Vastaava ilmiö on havaittavissa muuallakin päin maailmaa (esim. Japani). Kyseiset liikkeet ovat luonteelta paitsi synkretistisiä, myös yleensä hyvin nationalistisia.

Islamin leviäminen Afrikkaan

Islamin (*islam*; alistuminen, antautuminen) syntyi ajoittuu 600-luvulla ja samalla vuosisadalla alkoi islamin ekspansio, joka suuntautui voimakkaana arabien asuttamille alueille varsinkin Lähi-idässä, mutta myös Pohjois-Afrikkaan (Egypti, Tunisia, Marokko). Muilta osin Afrikassa leviäminen on ollut voimakasta sekä Länsi-että Itä-Afrikan alueilla. Pohjoisen suunnasta ekspansiotaan tehden Islam oli ylittänyt Saharan vyöhykkeen 1500-luvulle tultaessa.

Islamin katsottiin tarjoavan kaikessa jyrkkyydessäänkin tietynlaista reformismia, muutosvoimaisuutta uskonnollisesti, poliittisesti ja yhteiskunnallisesti. Arabikauppiaiden välityksellä islam levisi varsinkin kauppakaravaanarien reittien varsilla. Kääntymällä muslimeiksi afrikkalaiset saattoivat välttää orjan kohtalon. Itse asiassa vastaavaa islamin markkinointimenetelmää muslimit ovat käyttäneet hieman eri variaatioissaan edelleen Afrikassa. Tämän vuoksi islamiin kääntyneiden afrikkalaisten kohdalla ei läheskään aina voida puhua todellisesta uskonnollisesta kääntymisestä, vaan monessa tapauksessa ratkaisu on ollut ”etupoliittinen”.

Afrikkalaiseen kontekstiin asettautumista edesauttoi se, että afrikkalaisen uskonnollisen ajattelun tavoin myös islamissa uskonnollisuuteen kuuluu paljon erilaisia uskomuksia ja taikauskoa. Varsin selkeästi profiloitunut uskonnon harjoittaminen erilaisine uskonnollisine suorituksineen ilman, että olisi vaadittu syvällistä opillista ymmärtämistä, edesauttoi islamin omaksumista ainakin ulkokohtaisesti. Myös polygamian hyväksyminen edesauttoi islamilaisuuden hyväksyntää Afrikassa. Afrikkalaisille tärkeä yhteisöllisyys sai vastakaikua islamin korostamassa yhteisöllisyydessä. Lisäksi voidaan sanoa, että afrikkalaiset tavat ja perinteet eivät ole niinkään ristiriidassa islamin kuin kristinuskon opetuksen kanssa.

Tänä päivänä maailmassa olevasta yli miljardista muslimista yli neljäsosa (n. 300 miljoonaa) asuu Afrikassa. Islamilaisittain vahvaa aluetta on varsinkin Pohjois-Afrikka, mutta islam on erittäin vahva myös moni paikoin Itä- ja Länsi-Afrikkaa. Sen sijaan historiallisesti voidaan nähdä se, että islamin ekspansio pohjois-etelä – akselilla miltei pysähtyi Afrikan maanosan keskivaiheille. Etelä-Afrikka on kristinuskon vahvaa aluetta, jossa muslimien prosentuaalinen osuus on vähäinen. Islamin vaikutus on kyllä jossain määrin lisääntynyt myös islamin kannalta katsottuna ns. ei-perinteisissä Afrikan maissa.

Islamin uusi strategia Afrikassa

Viime vuosina islamin määrätietoinen ekspansiopyrkimys Afrikassa on selvästi voimistunut. Kyseessä on samalla islamin opillinen terävöityminen. Islamin voidaan todeta Afrikassa omaksuneen tiettyä afrikkalaista joustavuutta ja jopa uskonnollista sallivuutta, mikä ei ole ominaista alkuperäiselle islamille. Juuri tällä alueella on nyt havaittavissa tietynlaista terävöitymistä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että afrikkalaiseen uskontopluralistiseen kontekstiin ainakin jossain määrin sopeutuneen ”afrikkalaisen islamin” tilalle tahdotaan määrätietoisesti tuoda opillisesti tiukka ja muslimien mielestä aito islam. Tätä tarkoitusta varten afrikkalaisia koulutetaan erilaisten stipendien turvin islamin pääpaikoissa Saudi-Arabiassa, joka rikkaana valtiona on näkyvästi myös rahoituksen taustavoima.

Tiukan islamilaisen koulutuksen saatuaan afrikkalaiset palaavat kotimaihinsa uskonnollisesti selvästi jyrkempinä kuin ennen. Islamin voimistuminen näkyy konkreettisesti uusien moskeijojen rakentamisina varsinkin suuriin afrikkalaisiin kaupunkeihin. Vanhastaan islamin ekspansioon on kuulunut jyrkkä toiminta. Muhammedin kerrotaan opettaneen, että jos havaitsee jotain väärää, on yritettävä ensin muutosta ”kädellä”, mutta jos se ei ole mahdollista ”kielellä”, ja jos sekään ei ole mahdollista, niin sitten ”sydämellä”, joka edustaa uskon ilmaisun heikointa muotoa. Tämä ”ohjelmajulistus” näkyy varsinkin muslimimaailman radikaalisiiven toiminnassa, mutta tämä on ollut osa myös islamin ekspansiota historiassa. Pyhä sota (*jihad*) islamin puolustamiseksi on ollut usein käytetty voimakas ja pelkoa herättävä strateginen ase. Islamin merkitys (*islam*) alistumisena Allahin tahtoon on monesti käytännössä merkinnyt myös toisten alistamista voimakeinoin. Tässä toiminnassa voimahahmoiksi ovat nousseet ajoittaiset messiaaniksi luokitellut uskonnolliset *mahdi*-johtajat.

Muslimit ovat jossakin tapauksessa kyenneet jopa vähemmistönäkin hallitsemaan rautaisen islamilaisen hallinnon avulla afrikkalaista enemmistöä (esim. Sudan). Afrikkalaisissa poliittisissa vaalikampanjoissa on monissa maissa olennaiseksi osaksi muodostunut erilaisten vaalilupauksen antaminen myös muslimiväestölle, vaikka nämä edustaisivatkin uskonnollisesti katsottuna vähemmistöä. Islamin vaikutuksen lisääntyminen on ennakoitavissa. Muslimeilla on huomattava vaikutus talous- ja liike-elämän alalla.

Kristinuskon ja islamin kohtaaminen

Lähetystyön kannalta on olennaista, miten kristillinen lähetystyö voi toteutua varsinkin niissä maissa, joissa on islam vahvasti edustettuna. Pääsääntöisestihän on niin, että jyrkän suunnan islam-maissa avoin kristillinen lähetystyö ei ole mahdollista. Afrikassa on kuitenkin sellaisia maita, joissa islam on jopa enemmistönä ja silti voidaan jossain määrin tehdä lähetystyötä. Yksi tällainen esimerkki on Sudan, jossa tilaston mukaan on väestöstä n. 70 % muslimeja (v. 1999). Tietenkään kyse ei ole länsimaisittain ajatellen täydellisestä toiminnan vapaudesta, vaan toiminnan mahdollisuudesta tietyin rajoituksin.

Etiopia on sopiva esimerkki sellaisesta Afrikan maasta, jossa islam on erittäin vahva (väestöstä 47 % muslimeja, v. 1999), mutta jossa silti on hyvät mahdollisuudet lähetystyöhön ja jossa on vahvoja kristillisiä kirkkoja (esim. voimakkaasti kasvava Mekane Jesus -kirkko).

Meille lännessä on tullut tavaksi ajatella, että kristinuskossa ja islamissa olisi kyse samasta Jumalasta. Tällä kohdalla teemme paitsi hyvin suuren virheen, myös karhunpalveluksen lähetystyölle. On sekoitettu uskonnonhistoriallinen ja teologinen (tai hengellinen) tarkastelutapa. Kristityiksi kääntyneet muslimit voivat auttaa meitä voidaksemme korjata harhautuneen käsityksemme (ks. 1 Joh. 4: 1–3).

Dialogi ja rehellinen kohtaaminen on osa lähetystyötä, mutta kohtaamisella tulee aina olla missionaarinen tavoitteensa. Eri asia on se, miten käytännössä pyrimme tavoitteeseemme.

”Case study” – Sudan tänään

Sudan kuuluu niihin Afrikan maihin, joissa on jyrkkä islamilainen hallitus. Huolimatta siitä, että arabit muodostavat vain n. 1/3 kokonaisväestöstä, afrikkalainen musta väestönosa on arabiväestön alistama. Luonnollisesti osa mustasta afrikkalaisväestöstäkin on muslimeja, mutta oma kysymyksensä on, kuinka moni heistä on ”olosuhdemuslimi”? (nykyään muslimeja Sudanissa n. 70 %).

Sudan on läpikäynyt vaikeita viime aikoina erityisesti pitkällisen sisällissotansa vuoksi. Kahden vuosikymmenen ajan islamilainen hallitus pyrki alistamaan valtaansa myös maan eteläosan, jossa asuu suurin osa alkuperäistä afrikkalaisväestöä. Pitkällisen ja sitkeän vastarinnan seurauksena hallituksen oli myönnyttävä antamaan Etelä-Sudanille autonominen asema (vuoden 2005 rauhansopimus). Neljän vuoden kuluttua on luvattu kansanäänestys itsenäisyydestä.

Miten tässä tilanteessa kristinuskon ja islam ovat voineet elää yhtä aikaa maassa, jossa on maan virallisen perustuslain rinnalla hyväksytty islamin *sharia*-laki? Tiedot Sudanista sisällissodan ajoilta olivat ristiriitaiset, mutta aivan ilmeistä on, että sodan aikana kristityt joutuivat kokemaan vainoja ja marttyyrikuolemia.

– Tähän on aina ollut kätkeytyneenä Kristuksen kirkon kasvu maailmassa!